

Inkerinsuomen paradigmaattisen kompleksisuuden säilyminen kielikontaktissa ja attritiossa

HELKA RIIONHEIMO

Itä-Suomen yliopisto

Tiivistelmä. Tässä artikkelissa tarkastellaan suomen verbintaivutuksen paradigmaattisen kompleksisuuden säilymistä Viron inkerinsuomalaisilta kootussa haastatteluaineistossa. Paradigmaattisella kompleksisuudella tarkoitetaan sitä monimuotoisuutta, joka on kehittynyt kielihistorian aikana, kun sanan taivutusparadigman jäsenet ovat kehittyneet äänne muutosten vuoksi eri suuntiin. Artikkelissa verrataan verbien preesens- ja imperfektiparadigmoja inkerinsuomessa ja virossa ja osoitetaan, että inkerinsuomen verbintaivutus on näiltä osin erittäin kompleksista ja viron verbintaivutus siihen verrattuna paljon yksinkertaisempaa. Vertailun perusteella on valittu viisi kaikkein monimutkaisinta verbityyppiä, joiden aineistoesiintymiä analysoidaan paradigmaattisen kompleksisuuden kannalta. Tulokset osoittavat, että vaikka inkerinsuomen kompleksisuus on laajalti säilynyt, on aineistossa havaittavissa myös yksinkertaistumista. Muutokset ovat kuitenkin monitulkintaisia, sillä useimmiten kielensisäiset yksinkertaistumis paineet kietoutuvat yhteen viron kielen vaikutuksen kanssa.

Avainsanat: morfologia; morfofonologia; kompleksisuus; paradigmaattinen; kielikontakti; yksinkertaistuminen; inkerinsuomi; verbintaivutus; suomi; viro

1. Johdanto

Tämä artikkeli kytkeytyy monen eri tutkimussuuntauksen piirissä käytävään keskusteluun kielen yksinkertaistumisesta. Kompleksisuustutkimuksessa korostetaan, että kielen yksinkertaistumisen taustalla voi olla kontaktiperäinen muutos, joka johtuu siitä, että osa kielen käyttäjistä on omaksunut kielen vasta aikuisiässä (ks. esim. Kusters 2003; Dahl 2004: 110; Trudgill 2011: 40–41). Epätäydellinen lapsuudenaikainen kielenomaksuminen taas on ollut esillä toisen kielen omaksumisen tutkimuksessa tapauksissa, joissa vähemmistökielen puhujien vanhemmalta sukupolvelta saama syöte jää riittämättömäksi (ks. esim. Montrul 2010). Kieli-kontaktitutkimuksessa on puolestaan kiinnitetty huomiota tilanteisiin, joissa ilmenee eräänlaista negatiivista lainaamista: vähemmistökielestä katoaa rakenteita tai piirteitä, joilla ei ole vastinetta enemmistökielessä (ks. esim. Dorian 2006). Lisäksi yksinkertaistumiseen voi johtaa myös yksilöllinen ensikielen attritio eli äidinkielen hallinnan taantumisen sellaisessa elämäntilanteessa, jossa puhuja kommunikoi pääasiassa jollain myöhemmin omaksumallaan kielellä (ks. esim. Schmid 2011).

Tarkastelemani kielimuoto, Viroon toisen maailmansodan jälkeen asettuneen inkerinsuomalaisukupolven puhuma suomen kieli, on kompleksisuudesta ja yksinkertaistumisesta käydyn keskustelun valossa kiinnostava tutkimuskohde. Aineiston kielenpuhujat omaksuivat lapsuudessaan inkerinsuomen murteen Inkerinmaalla suomenkielisessä ympäristössä, mutta päädyttyään sodan jälkeen Neuvosto-Viroon he joutuivat vuosikymmenten ajan tukahduttamaan äidinkieltänsä ja puhumaan pääasiassa viroa. Inkerinsuomen ja viroon kielikontaktiin ei siis tässä tilanteessa liity inkerinsuomen epätäydellistä omaksumista, mutta aineistossa on selviä merkkejä ensikielen attritiosta eli suomeksi puhumisen vaikeudesta. Tilanteessa voidaan siten nähdä ristivetoa: inkerinsuomen kompleksisetkin piirteet on omaksuttu osana äidinkieltä, mutta attritiotilanteessa äidinkielen yksinkertaistuminen on mahdollista varsinkin sellaisissa rakenteissa tai piirteissä, joiden osalta kontaktin dominoiva kieli viro on inkerinsuomea yksinkertaisempi. Aikaisemmin olen

kuitenkin osoittanut, että attritiosta huolimatta inkerinsuomen preesens- ja imperfektimuotojen morfologinen kompleksisuus on monilta osin säilynyt (esim. Riionheimo 2007; 2013). Näyttää siis siltä, että ainakin morfologiassa kompleksisuus voi olla yksilön kielessä hyvinkin pysyvä ominaisuus.

Tässä artikkelissa keskityn morfologisen kompleksisuuden paradigmaattiseen ulottuvuuteen ja otan tarkasteltavaksi ne preesens- ja imperfektiparadigmat, joihin sisältyy eniten morfofonologisia vaihteluita. Käsittelen ensin yleisellä tasolla taivutusmorfologian paradigmansisäistä kompleksisuutta, minkä jälkeen kuvaan inkerinsuomen preesens- ja imperfektiparadigmoja ja kontrastoin ne viron taivutuksen kanssa. Lopuksi tarkastelen analyysiluvussa muutamien kaikkein kompleksimpien verbien esiintymiä tutkimusaineistossa. Tavoitteena on selvittää, ovatko nämä kaikkein kompleksisimmat verbiparadigmat säilyneet vai muuttuneet inkerinsuomalaisten kielikontakti- ja attritiotilanteessa, ja tulokset täydentävät aikaisempaa tutkimustani, jossa olen tarkastellut preesens- ja imperfektimuotojen sisäistä eli syntagmaattista kompleksisuutta (Riionheimo 2013).

2. Paradigmaattinen kompleksisuus taivutusmorfologiassa

Kompleksisuus on monitahoinen ja monella tavoin käytetty käsite, mutta omassa tutkimuksessani käytän termiä tarkasti rajatulla tavalla. Viitataan kompleksisuudella ensinnäkin kielen rakenteessa ilmenevään monimutkaisuuteen, ja toiseksi tarkastelen kompleksisuutta erään morfologian osajärjestelmän, en koko kielen tai edes koko morfologisen systeemin kannalta (kompleksisuuden monista ulottuvuuksista ks. esim. Dahl 2004: 42-44; Karlsson ym. 2008; Miestamo 2008). Kolmanneksi käsittelen tätä osajärjestelmää yhden taivutusmorfologian kompleksisuuden parametrin, läpinäkyvyyden, suhteen (vrt. Kusters 2003: 26–30): taivutusmuotojen välillä ilmenevät morfofonologiset vaihtelut aiheuttavat sekä syntagmaattista että paradigmaattista läpinäkymättömyyttä,

jota voidaan pitää kompleksisuutena. Sekä tässä teoreettisessa luvussa että seuraavassa deskriptiivisessä luvussa hahmottelen tapaa, jolla voidaan kuvata ja kontrastoida inkerinsuomen ja viron verbiparadigmojen kompleksisuutta.

Kun kuvataan synkronisesti jonkin kielen taivutusmorfologian tai yksittäisen morfologisen rakenteen kompleksisuutta, on tarpeen tarkastella ainakin systeemin tai rakenteen morfologisten komponenttien määrää, taivutusmuotojen sisäistä läpinäkyvyyttä ja taivutusmuotojen välille muodostuvaa äänteellistä suhdeverkostoa. Kompleksisuus voi ensinnäkin olla osittain puhtaasti määrällistä: sellainen kieli, jossa monet kieliopilliset kategoriat tai syntaktiset tehtävät ovat morfologisesti merkittyjä, on (morfologisesti) kompleksisempi kuin kieli, jossa on vähemmän morfologisesti merkittyjä kategorioita tai jossa kieliopillisiä funktioita ilmaistaan perifrastisesti. Toiseksi sellainen kieli, jossa samaan sananmuotoon voi sisältyä useita kieliopillisiä morfeemeja, on kompleksisempi kuin kieli, jossa sananmuodot koostuvat vain vartalosta ja yhdestä affiksista. Määrällinen kompleksisuuskäsite ei kuitenkaan yksin riitä kielen kuvaamiseen, sillä monimorfeemisten muotojen sisäinen kompleksisuus voi vaihdella huomattavasti: agglutinatiiviset rakenteet ovat suhteellisen yksinkertaisia, mutta fusionaalistuvissa rakenteissa vartalon ja affiksin välinen raja on hämärtynyt, mikä on lisännyt sananmuotojen sisäistä syntagmaattista kompleksisuutta.

Kolmas näkökulma morfologiseen kompleksisuuteen avautuu silloin, kun tarkastellaan sanan taivutusparadigmaa eli taivutusmuotojen muodostamaa sarjaa. Nimitän paradigmaattiseksi kompleksisuudeksi sitä monimuotoisuutta, joka on kehittynyt sanan taivutusvartaloihin kielihistorian aikana, kun taivutusparadigman jäsenet (perusmuodot ja eri taivutusmuodot) ovat etääntyneet äänteenmuutosten vuoksi toisistaan ja kun niiden välinen suhdeverkosto on monimutkaistunut (Riionheimo 2013). Tällainen verkostomainen kompleksisuus on luonteeltaan ennemmin laadullista kuin määrällistä ja ilmenee sanan eri taivutusvartaloiden välisinä äänteellisinä eroavuuksina. Vaikka taivutusmuotojen väliset erot ovat alun perin syntyneet sananmuodoissa tapahtuneiden

ääntenmuutosten takia, ne ovat vähitellen alkaneet kantaa osaa koko taivutusmuodon kieliopillisesta merkityksestä. Synkronisesti vartaloiden välisillä eroilla voi olla semioottinen tehtävä, koska tietynlainen vartalo indikoi tiettyä taivutus päätettä (allomorfan semioottisista tehtävistä ks. Anttila 1974; Paunonen 1976).

Kompleksiset paradigmat eivät ole syntyperäisen kielenpuhujan näkökulmasta vaikeita, ja sopivissa olosuhteissa huomattavakin kompleksisuus voi säilyä kielessä satojen vuosien ajan (ks. esim. Dahl 2004: 290). McWhorter (2008) pitää kompleksisuuden säilymistä luonnollisen kielen luontaisena ja pitkään säilyvänä ominaisuutena, mikäli kieli välittyy sukupolvelta toiselle lapsuudenaikaisen kielenomaksumisen kautta. Toisaalta yksittäisten kompleksisten rakenteiden yksinkertaistuminen on kuitenkin tavallinen (joskaan ei yksinomaisen) kehityslinja kielten historiassa. Yksi mahdollinen kielenmuutosten ketju etenee niin, että foneettisehtoisena alkanut ääntenmuutos johtaa vähitellen morfofonologiseen ja allomorfiseen vaihteluun, jota seuraa sitten morfologinen ”reaktio” eli kompleksisen vaihtelun tasoittuminen esimerkiksi jonkin läpinäkyvän taivutus päätteen analogisen yleistymisen kautta (ks. esim. Paunonen 2003: 190). Suomen morfologian tutkimuksessa on esitetty oletus, että suomen taivutustyypeistä kaikkein altteimpia tämännäköisille muutoksille ovat sellaiset paradigmat, joissa ilmenee eniten morfofonologista tai allomorfista vaihtelua (Paunonen mts. 208). Tässä artikkelissa pyrin selvittämään, pitääkö oletus kompleksisten taivutusparadigmojen yksinkertaistumisherkkydestä paikkansa inkerinsuomalaisen kielikontaktiaineistossa.

3. Preesens ja imperfektiparadigmat inkerinsuomessa ja virossa

Seuraavaksi luon kuvaa siitä, millaiset taivutussysteemit inkerinsuomalaisilla on ollut kielikontaktissa ulottuvillaan. Tavoitteena on osoittaa, että inkerinsuomen kaltaisessa puhutussa kielimuodossa verbintaivutus on morfofonologisten vaihteluiden vuoksi hyvin kompleksista ja

että (standardi)viro on näiden taivutusmuotojen osalta inkerinsuomeen verrattuna huomattavan yksinkertainen. Olen aikaisemmin kuvannut inkerinsuomen verbintaivutuksen syntagmaattista ja allomorfasta kompleksisuutta (Riionheimo 2013), ja nyt keskityn myönteisen preesens- ja imperfektitaivutuksen paradigmaattiseen kompleksisuuteen.

3.1. Inkerinsuomen preesens ja imperfekti

Inkerinsuomen kuvaus nojaa lähinnä Porkan (1885) ja Ruoppilan (1955) tutkimuksiin sekä eri aikoina julkaistuihin Inkerin murteiden kielennäytteisiin (tarkemmin ks. Riionheimo 2007: 46–47). Kuvaus-tapa perustuu kokonaisten taivutusmuotojen muodostamiin sarjoihin, joten se muistuttaa suomalaisen kenttämorfologian kuvausmalleja (vrt. esim. Paunonen 1976; 2003). Kuvaus keskittyy kaksitavuisiin, astevaihtelutapauksissa suoran astevaihtelun alaisiin verbeihin, joten pois jäävät esimerkiksi yksitavuiset verbit ja sellaiset kaksivartaloiset johdostyyppit, joille on ominaista käänteinen astevaihtelu (kuten supistumaverbit ja *ele-* ja *ne-*johdokset).

Inkerinsuomen preesenstaivutukseen tuottavat kompleksisuutta ne ääntenmuutokset, jotka ovat muokanneet persoonamuotoja eri suuntiin. Yksinkertaisin paradigma on niillä verbeillä, joiden taivutuksessa ei ilmene lainkaan äännevaihteluja ja joilla on kaikissa persoonissa samanlainen vartalo (*pyöriä*-tyyppi). Kaikissa muissa verbityypeissä paradigmamat ovat epäsymmetrisiä, sillä niin yksikössä kuin monikossakin 1. ja 2. persoonien vartalot poikkeavat 3. persoonien vartaloista. Tätä epäsymmetriaa luovat useat morfofonologiset vaihtelut: astevaihtelu (*tah-toa*), yleisgeminaatio (*puhua*) ja vartalonloppuisen *ee:n* labiaalistuminen (*päästä*). Kolmannet persoonat eroavat selvimmin 1. ja 2. persoonista niillä verbeillä, joiden vartalossa astevaihtelu yhdistyy yleisgeminaatioon (*repiä*) tai labiaalistumiseen (*lähteä*). On myös pieni joukko verbejä, joiden taivutusmuodoissa ilmenee kolme morfofonologista vaihtelua (astevaihtelu, yleisgeminaatio ja labiaalistuminen) ja joiden paradigmassa persoonien välinen epäsymmetria on suurimmillaan (*lukea*-tyyppi).

ASETELMA 1. *Inkerinsuomen preesensin persoonamuotojen paradigmaattinen kompleksisuus*

Äännevaihtelut merkitty seuraavasti: lihavointi = vahva aste, alleviivaus = yleisgeminatio, kursiivi = labiaalistuminen

Ei lainkaan morfofonologisia vaihteluita (<i>pyöriä</i>)	yks. 1.	pyöri n	mon. 1.	pyöri mmä
	yks. 2.	pyöri t	mon. 2.	pyöri ttä
	yks. 3.	pyöri i	mon. 3.	pyöri it
Astevaihtelu (<i>tahtoa</i>)	yks. 1.	taho n	mon. 1.	taho mma
	yks. 2.	taho t	mon. 2.	taho tta
	yks. 3.	tahto o	mon. 3.	tahto ot
Yleisgeminatio (<i>puhua</i>)	yks. 1.	puhu n	mon. 1.	puhu mma
	yks. 2.	puhu t	mon. 2.	puhu tta
	yks. 3.	pu <u>hhu</u> u	mon. 3.	pu <u>hhu</u> ut
Labiaalistuminen (<i>päästä</i>)	yks. 1.	piäse n	mon. 1.	piäse mmä
	yks. 2.	piäse t	mon. 2.	piäse ttä
	yks. 3.	piäsö ö	mon. 3.	piäsö öt
Astevaihtelu + yleisgeminatio (<i>repiä</i>)	yks. 1.	revi n	mon. 1.	revi mmä
	yks. 2.	revi t	mon. 2.	revi ttä
	yks. 3.	re <u>ppi</u> i	mon. 3.	re <u>ppi</u> it
Astevaihtelu + labiaalistuminen (<i>lähteä</i>)	yks. 1.	lähe n	mon. 1.	lähe mmä
	yks. 2.	lähe t	mon. 2.	lähe ttä
	yks. 3.	lä <u>ht</u> ö ö	mon. 3.	lä <u>ht</u> ö öt
Astevaihtelu + yleisgeminatio + labiaalistuminen (<i>lukea</i>)	yks. 1.	luve n	mon. 1.	luve mma
	yks. 2.	luve t	mon. 2.	luve tta
	yks. 3.	lu <u>kk</u> o o	mon. 3.	lu <u>kk</u> o ot

Myös imperfektiparadigmoissa on persoonamuotojen välisiä eroja, jotka aiheutuvat pitkälti samoista morfofonologisista vaihteluista kuin preesensissäkin. Yksinkertaisimmat paradigmat ovat jälleen niillä verbeillä, joiden vartalossa ei tapahdu äänteellisiä muutoksia (*pyöriä*-tyyppi). Suoran astevaihtelun alaisilla verbeillä persoonamuotojen välillä on samanlainen ero kuin preesensissä eli heikkoasteiset 1. ja 2. persoonat erottuvat vahva-asteisista 3. persoonista (*tahtoa*-tyyppi). Yleisgeminatio sen

sijaan koskettaa imperfektissä vain monikon 3. persoonan muotoja, joiden lopussa on joko pitkä *i*-vokaali tai diftongi (*puhua*-tyyppi), ja erottaa siten nämä muodot muusta persoonaparadigmasta. Kaikkein mutkikkain paradigma on niillä verbeillä, joille ovat ominaisia sekä astevaihtelu että yleisgeminaatio: tällöin 1. ja 2. persoonat ovat heikkoasteisia, yksikön 3. persoona vahva-asteinen ja monikon 3. persoona vahva-asteinen ja geminoitunut (*repiä*-tyyppi).

ASETELMA 2. *Inkerinsuomen imperfektin persoonamuotojen paradigmaattinen kompleksisuus*

Äännevaihtelut merkitty seuraavasti: lihavointi = vahva aste, alleiviivaus = yleisgeminaatio, kursiivi = labiaalistuminen

Ei lainkaan morfofonologisia vaihteluita (<i>pyöriä</i>)	yks. 1.	pyör i n	mon. 1.	pyör i mmä
	yks. 2.	pyör i t	mon. 2.	pyör i ttä
	yks. 3.	pyör i	mon. 3.	pyör i it
Astevaihtelu (<i>tahtoa</i>)	yks. 1.	taho i n	mon. 1.	taho i mma
	yks. 2.	taho i t	mon. 2.	taho i ttä
	yks. 3.	tahto i	mon. 3.	tahto i t
Yleisgeminaatio (<i>puhua</i>)	yks. 1.	puhu i n	mon. 1.	puhu i mma
	yks. 2.	puhu i t	mon. 2.	puhu i ttä
	yks. 3.	puhu i	mon. 3.	pu <u>hhu</u> i t
Astevaihtelu + yleisgeminaatio (<i>repiä</i>)	yks. 1.	rev i n	mon. 1.	rev i mmä
	yks. 2.	rev i t	mon. 2.	rev i ttä
	yks. 3.	re <u>ppi</u> i	mon. 3.	re <u>ppi</u> i t

Inkerinsuomen persoonataivutuksen paradigmaattinen kompleksisuus korostuu entisestään silloin, kun imperfekti- ja preesensmuotoja verrataan toisiinsa. Alempana asetelmassa 3 taulukon sarakkeet kuvaavat niitä äännevaihteluita, jotka aiheuttavat eroja eri persoonamuotojen välillä: paradigmatyypissä A ei ilmene vaihteluita, tyypissä B esiintyy astevaihtelu, tyypissä C yleisgeminaatio ja tyypissä D sekä astevaihtelu että yleisgeminaatio. Taulukon riveillä puolestaan kuvataan sellaisia vaihteluita, jotka aiheuttavat eroja preesens- ja imperfektivartaloiden välille.

1-tyyppiin kuuluvilla verbeillä vartalovokaali säilyy muuttumattomana imperfektin *i*:n edellä (pyöreään vokaaliin päättyvät vartalot), 2-tyypin verbeillä vartalovokaali sulautuu imperfektin tunnukseen (*i*-vartaloiset verbit) ja 3-tyypin verbeillä joko vartalovokaali katoaa imperfektissä tai vartalon *a* muuttuu *o*:ksi (*a*- ja *ä*-vartaloiset verbit). 4-tyypin verbeillä (eli *e*-vartaloisilla verbeillä) on preesensin 3. persoonan muodoissa pitkä *e* labiaalistunut *oo*:ksi tai *öö*:ksi ja imperfektissä vartalon *e* kadonnut tunnuksen edellä. Viimeiseen eli 5-tyyppiin kuuluvat ne verbit, joiden vartalovokaali *a* tai *ä* on kadonnut imperfektimuodossa ja vartalon *t* on sen jälkeen muuttunut *s*:ksi *i*-tunnuksen edellä.

Asetelma 3 paljastaa, että verbiparadigmojen välillä on preesens- ja imperfektitaivutuksen vartalonmuodostuksessa suuria eroja; nämä erot on merkitty asetelmaan pystysuoran katkoviivan avulla (vaakasuorat katkoviivat taas osoittavat persoonamuotojen välisiä eroja). 1- ja 2-tyypin verbeillä preesensin ja imperfektin erot ovat vähäisiä: jos vartalossa ei ilmene yleisgemaatiota, eroja ei ole lainkaan (tyypit A1 *istua* ja A2 *pyöriä* sekä B1 *tahtoa* ja B2 *vahtia*), ja yleisgemaation alaisilla verbeillä ainoa ero on yksikön 3. persoonassa, jossa yleisgemaatio ilmenee preesensissä mutta ei imperfektissä (tyypit C1 *puhua* ja C2 *läsiä* sekä D1 *kutoa* ja D2 *repiä*). 3-tyypin verbeillä kaikki preesens- ja imperfektivartalot poikkeavat toisistaan vähintään vartalovokaalin kadon tai muuttumisen vuoksi (tyypit A3 *laulaa* ja B3 *löytää*), ja mikäli verbi on yleisgemaation alainen, yksikön 3. persoonassa preesens- ja imperfektivartaloa erottaa vokaalinmuutoksen lisäksi preesensissä ilmenevä geminoituminen (tyypit C3 *elää* ja D3 *jakaa*). 4-tyypissä preesens- ja imperfektivartaloita erottaa kaikissa persoonissa vartalovokaalin kato ja yksikön ja monikon 3. persoonassa lisäksi vartalovokaalin labiaalistuminen preesensissä (tyypit A4 *päästä*, B4 *kulkea*, C4 *tulla* ja D4 *lukea*). 5-tyypissä (*tietää*) kaikkien persoonien imperfektivartalo poikkeaa preesensvartalosta sekä vartalovokaalin katoamisen että *t* > *s* -muutoksen vuoksi.

ASETELMA 3. Verbien preesens- ja imperfektiparadigmat rinnakkain

Vartalo-vokaalin muutos	A Ei vaihteluita	B Astevaihtelu
1 Ei vartalo-vokaalin muutoksia <i>i</i> -tunnuksen edellä	<i>istua</i>	
	istu n	istu i n
	istu t	istu i t
	istu i	istu i
	istu mma	istu i mma
	istu tta	istu i tta
	istu it	istu i it
	vaihteluita yhteensä 0	vaihteluita yhteensä 1
2 <i>i</i> -vartaloiset verbit (vartalo-vokaali sulautuu <i>i</i> -tunnuksen)	<i>pyöriä</i>	
	pyöri n	pyör i n
	pyöri t	pyör i t
	pyöri i	pyör i
	pyöri mma	pyör i mma
	pyöri tta	pyör i tta
	pyöri it	pyör i it
	vaihteluita yhteensä 1	vaihteluita yhteensä 2
3 Vartalo-vokaalin muutoksia <i>i</i> :n edellä (kato tai <i>a > o</i>)	<i>laulaa</i>	
	laula n	laulo i n
	laula t	laulo i t
	laula a	laulo i
	laula mma	laulo i mma
	laula tta	laulo i tta
	laula at	laulo i t
	vaihteluita yhteensä 1	vaihteluita yhteensä 2
4 <i>e</i> -vartaloiset verbit (labiaalis-tuminen preesensissä; vartalo-vokaalin kato imperfektissä)	<i>päästä</i>	
	piäse n	piäs i n
	piäse t	piäs i t
	piäsö ö	piäs
	piäse mma	piäs i mma
	piäse tta	piäs i tta
	piäsö öt	piäs i it
	vaihteluita yhteensä 2	vaihteluita yhteensä 3
	<i>tahtoa</i>	
	taho n	taho i n
	taho t	taho i t
	tahto o	tahto i
	taho mma	taho i mma
	taho tta	taho i tta
	tahto ot	tahto i t
	<i>vahtia</i>	
	vahin	vah i n
	vahit	vah i t
	vahti i	vahti i
	vahi mma	vah i mma
	vahi tta	vah i tta
	vahti it	vahti i t
	<i>löytää</i>	
	ala n	alo i n
	ala t	alo i t
	alka a	alko i
	ala mma	alo i mma
	ala tta	alo i tta
	alka at	alko i t
	<i>kulkea</i>	
	kule n	kul i n
	kule t	kul i t
	kulko o	kulk i
	kule mma	kul i mma
	kule tta	kul i tta
	kulko ot	kulk i t

Äännevaihtelut merkitty seuraavasti: lihavointi = vahva aste, alleiviivaus = yleisgeminatio, kursiiivi = labiaalistuminen, kaksoisalleiviivaus = t ~ s vaihtelu

C Yleisgeminatio		D Astevaihtelu ja yleisgeminatio	
<i>puhua</i>		<i>kutoa</i>	
puhu n	puhu i n	kuo n	kuo i n
puhu t	puhu i t	kuo t	kuo i t
<u>puhu</u> u	puhu i	<u>kuutto</u> o	kuo i
puhu mma	puhu i mma	kuo mma	kuo i mma
puhu tta	puhu i tta	kuo tta	kuo i tta
<u>puhu</u> ut	<u>puhu</u> i t	<u>kuutto</u> ot	<u>kuutto</u> i t
vaihteluita yhteensä 1		vaihteluita yhteensä 2	
<i>läsiä 'sairastaa'</i>		<i>repiä</i>	
läsi n	läs i n	revi n	rev i n
läsi t	läs i t	revi t	rev i t
<u>lässi</u> i	läs i	<u>reppi</u> i	repi
läsi mmä	läs i mmä	revi mmä	rev i mmä
läsi ttä	läs i ttä	revi ttä	rev i ttä
<u>lässi</u> it	<u>lässi</u> i t	<u>reppi</u> it	<u>reppi</u> i t
vaihteluita yhteensä 2		vaihteluita yhteensä 3	
<i>elää</i>		<i>jakaa</i>	
elä n	e l i n	jaa n	jao i n
elä t	e l i t	jaa t	jao i t
<u>ellä</u> ä	e i	<u>jakka</u> a	<u>jako</u> i
elä mmä	e i mmä	jaa mma	jao i mma
elä ttä	e i ttä	jaa tta	jao i tta
<u>ellä</u> ät	<u>ellä</u> i t	<u>jakka</u> at	<u>jakko</u> i t
vaihteluita yhteensä 2		vaihteluita yhteensä 3	
<i>tulla</i>		<i>lukea</i>	
tule n	tul i n	lue n	lu i n
tule t	tul i t	lue t	lu i t
<u>tullo</u> o	tul i	<u>lukko</u> o	luk i
tule mma	tul i mma	lue mma	lu i mma
tule tta	tul i tta	lue tta	lu i tta
<u>tullo</u> ot	<u>tullo</u> i t	<u>lukko</u> ot	<u>lukki</u> i t
vaihteluita yhteensä 3		vaihteluita yhteensä 4	

Vartalo­vokaalin muutos	A Ei vaihteluita	B Astevaihtelu	
5 <i>ti ~ si</i> -verbit (imperfektissä vartalo­vokaalin kato ja $t > s$)		<i>tietää</i>	
		tii n	ties <u>i</u> n
		tii t	ties <u>i</u> t
		tietä ä	ties <u>i</u>
		tii mmä	ties <u>i</u> mmä
		tii ttä	ties <u>i</u> ttä
		tietä ät	ties <u>i</u> it
		vaihteluita yhteensä 3	

Lopuksi on syytä kiinnittää huomiota siihen, että preesens- ja imperfektivartaloiden väliset erot yhdistyvät eri tavoin persoonamuotojen välisiin eroihin. Asetelman 3 katkoviivoituksesta näkyy, että joissain verbityypeissä paradigmat ovat hyvin yhdenmukaisia, kun taas toisissa tyypeissä, joissa esiintyy useita morfofonologisia äännevaihteluita, on runsaasti eroja sekä eri persoonamuotojen että preesens- ja imperfektivartaloiden välillä. Mitä enemmän paradigman visuaalisessa kuvauksessa on tarvittu katkoviivoja, sitä enemmän verbin paradigmassa on persoonamuotojen välisiä tai preesens- ja imperfektimuotojen välisiä eroavuuksia. Paradigmojen sirpaleisuus korreloi luonnollisesti verbin taivutuksessa esiintyvien morfofonologisen vaihteluiden määrän kanssa, koska kukin vaihtelu tuottaa erityyppisiä paradigmaattisia eroja. Tällä perusteella paradigmaattisesti kompleksisimpia ovat kolme äännevaihtelua sisältävät tyypit B4 *kulkea*, B5 *tietää*, C4 *tulla* ja D3 *jakaa* sekä neljän vaihtelun tyyppi D4 *lukea*, ja luvussa 4 tarkastelen näiden viiden verbityypin esiintymiä inkerinsuomalaisten kielikontaktiaineistossa.

3.2. Viron preesens ja imperfekti

Seuraava viron preesens- ja imperfektiparadigmojen kuvaus nojaa standardikielen kieliopillisiin kuvauksiin, erityisesti deskriptiiviseen kielioppiin (EKG I 1995) ja suomea ja viroa kontrastoiiviin kuvauksiin (Remes 1983; 2009), joten se ei ole täysin yhteismitallinen inkerinsuomen

C Yleisgeminatio	D Astevaihtelu ja yleisgeminatio

murteenmukaisen taivutuksen kuvauksen kanssa. Havainnollistan muutamien esimerkkiparadigmojen avulla sitä, millaista allomorfaa viron preesens- ja imperfektitaivutuksessa ilmenee ja millaisia verkostoja taivutusmuotojen välille muodostuu. Tämä esitys antaa karkean kuvan viron taivutuksesta, sillä siinä ei ole otettu huomioon verbien muuta konjugaatiota eikä virolle ominaista kestovaihtelua; kuvauksessa astevaihtelu-termi viittaa klusiilien astevaihteluun. Myös viron murteiden ja puhekielen piirteet jäävät kuvauksen ulkopuolelle.

Viron preesens- ja imperfektitaivutusta havainnollistaa asetelma 4. Inkerinsuomeen verrattuna viron taivutus on siinä suhteessa erilaista, että molemmissa aikamuodoissa persoonapäätteet liitetään kaikissa persoonissa samanlaiseen vartaloon. Inkerinsuomessa persoonamuotojen välisiä eroja aiheuttavat ensinnäkin yleisgeminatio ja vartalon *e:n* labiaalistuminen, mutta virossa näitä äännevaihteluita ei ole. Toinen syy yhdenmukaisiin persoonaparadigmoihin ovat virossa tapahtuneet asteyleistyksset: heikkenevän astevaihtelun alaisilla verbeillä (joilla *da*-infinitiivi on vahva-asteinen) preesensparadigmoihin on yleistetty heikkoasteinen ja imperfektiparadigmoihin vahva-asteinen vartalo. Astevaihtelu osoittaa siten virossa aikamuotojen välisiä eroja, kun taas inkerinsuomen astevaihtelu erottaa persoonia.

ASETELMA 4. Viron preesens- ja imperfektitaivutus aktiivin persoonamuodoissa. Astevaihtelulla viitataan suomen astevaihtelua vastaavaan klusiilien kesto- ja laativaihteluun

Verbien tyypit	Persoona	Preesens	Imperfekti
Yksivartaloiset astevaihteluttomat verbit (<i>elama</i> 'elää')	yks. 1.	ela n	ela si n
	yks. 2.	ela d	ela si d
	yks. 3.	ela b	ela s
	mon. 1.	ela me	ela si me
	mon. 2.	ela te	ela si te
	mon. 3.	ela vad	ela si d
	Yksivartaloiset astevaihteluverbit (<i>lugema</i> 'lukea')	yks. 1.	loe n
yks. 2.		loe d	luge si d
yks. 3.		loe b	luge s
mon. 1.		loe me	luge si me
mon. 2.		loe te	luge si te
mon. 3.		loe vad	luge si d
Kaksivartaloiset verbit, joilla ei astevaihtelua (<i>laulma</i> 'laulaa')		yks. 1.	laula n
	yks. 2.	laula d	laul si d
	yks. 3.	laula b	laul is
	mon. 1.	laula me	laul si me
	mon. 2.	laula te	laul si te
	mon. 3.	laula vad	laul si d
	Kaksivartaloiset astevaihteluverbit (<i>tundma</i> 'tuntea')	yks. 1.	tunne n
yks. 2.		tunne d	tund si d
yks. 3.		tunne b	tund is
mon. 1.		tunne me	tund si me
mon. 2.		tunne te	tund si te
mon. 3.		tunne vad	tund si d
Astevaihteluttomat verbit, joilla on <i>i</i> -imperfekti (<i>tulema</i> 'tulla')		yks. 1.	tule n
	yks. 2.	tule d	tul i d
	yks. 3.	tule b	tul i
	mon. 1.	tule me	tul i me
	mon. 2.	tule te	tul i te
	mon. 3.	tule vad	tul i d

Astevaihteluverbit, joilla on <i>i</i> -imperfekti (<i>tegema</i> 'tehdä')	yks. 1.	tee n	teg i n
	yks. 2.	tee d	teg i d
	yks. 3.	tee b	teg i
	mon. 1.	tee me	teg i me
	mon. 2.	tee te	teg i te
	mon. 3.	tee vad	teg i d

Koska virossa useimpien verbien imperfekti muodostetaan käyttämällä vartaloon suoraan liittyvää *si*-tunnusta, ei preesens- ja imperfektiparadigmojen välillä tällöin ole suomen vartalovokaalin muutosten kaltaista eroa. Preesens- ja imperfektimuodot voivat kuitenkin muista syistä erota huomattavasti toisistaan. Yksinkertaisimmillaan preesens ja imperfekti muodostetaan samanlaisesta vartalosta; tällainen paradigma on yksivartaloisilla astevaihteluttomilla verbeillä (*elama*-tyyppi). Heikkenevän astevaihtelun alaisilla verbeillä (*lugema*-tyyppi) heikkoasteiset preesensvartalot poikkeavat vahva-asteisista imperfektivartaloista. Aikamuotojen välisiä eroja on myös kaksivartaloisilla verbeillä, joiden preesensmuodot ovat vokaalivartaloisia mutta joiden imperfektimuodoissa tunnus liittyy sisäheiton kautta syntyneeseen konsonanttiloppuiseen vartaloon (*laulma*-tyyppi). Jos kaksivartaloisen verbi on astevaihtelussa, preesens- ja imperfektimuotoja erottaa myös preesensin heikkoasteisuus ja imperfektin vahva-asteisuus (*tundma*-tyyppi). Pienellä joukolla *i*-imperfektin mukaan taipuvia verbejä aikamuodot eroavat toisistaan tunnuksen edellä tapahtuneiden ääntenmuutosten vuoksi (*tulema*-tyyppi), ja lisäksi astevaihteluverbeillä vahva-asteisuus erottaa imperfektiä preesensistä (*tegema*-tyyppi). Kokonaisuudessaan viron verbiparadigmat ovat selvästi inkerinsuomea yhtenäisempiä, sillä kaikissa verbityypeissä paradigmat ovat samantyyppisiä: eroja ilmenee ainoastaan preesens- ja imperfektivartaloiden välillä.

4. Kompleksiset verbiparadigmat attritoituvassa inkerinsuomessa

Tutkimusaineistoni koostuu 1990-luvulla tehdyistä haastatteluista, joita on yhteensä noin 30 tuntia 37 henkilöltä. Informantit olivat syntyneet 1900-luvun alussa Inkerinmaalla ja päätyneet Viroon toisen maailmansodan jälkeen; haastatteluhetkellä he olivat asuneet vironkielisessä ympäristössä noin 50 vuotta. (Inkerinsuomalaisten taustoista ja tutkimusaineistosta tarkemmin ks. Riionheimo 2007: 23–33, 36–48). Tätä tutkimusta varten kokosin aineistosta viiden kompleksisimman eli eniten äännevaihteluita sisältävän verbityypin (*tulla, jakaa, lukea, kulkea ja tietää*; ks. edellä lukua 3.1) myönteiset preesens- ja imperfektimuodot ja valitsin jokaisesta tyypistä tarkemmin tarkasteltaviksi yhden tai kaksi suurtaajuusinta verbiä. Näissä verbeissä esiintyvää taivutusmuotojen variaatiota on alempana kuvattu asetelmissa, joissa on ryhmitelty erikseen alkuperäistä taivutusta noudattavat ja siitä poikkeavat muodot. Jokaisen verbityypin yhteydessä käsittelen ensin mahdollisia muutoksia preesens- ja imperfektimuotojen välillä ja sen jälkeen niitä äännevaihteluita, jotka synnyttävät persoonamuotojen välisiä eroja.

Verbityypin *tulla* vaihteluita ovat vartalovokaalin kato, yleisgemiinaatio ja labiaalistuminen, ja tätä tyyppiä edustavat analyysissa suurtaajuinen *tulla* sekä jonkin verran vähemmän esiintyvä *mennä* (ks. asetelmia 5a ja 5b). Kummankin verbin taivutuksessa vartalovokaalin kato toteutuu poikkeuksetta, ja jos verbiä on taivutettu imperfektissä *si*-tunnuksen avulla, uusi suffiksi on liitetty *i*-tunnuksen perään (pleonastista imperfekteistä tarkemmin Riionheimo 2007: 192–196). Tässä yhteydessä on huomattava, että viron *tulema* taipuu imperfektissä *i*-tunnuksisena ja *mennä*-verbin vironkielisenä vastineena on sekaparadigma, jossa preesens- ja imperfektimuodoissa käytetään suomen *lähteä*-verbin vastinetta. Viro ei siten tarjoa kummallekaan verbille suoraa *si*-tunnuksesta mallia, joka mahdollistaisi samalla vartalovokaalin säilymisen. Sen sijaan preesensin 3. persoonassa esiintyy melko usein poikkeamia, joita voi pitää paradigmaa yksinkertaistavina.

ASETELMA 5a. *Tulla-verbin preesens- ja imperfektimuodot frekvensseineen*

<i>tulla</i>	preesens		imperfekti	
	alkuperäiset	muuttuneet	alkuperäiset	muuttuneet
Yks. 1. p.	tulen (35)		tulin ~ tulin (182)	tullin (1)
Yks. 2. p.	tulet ~ tule (11)		tulit (12)	tullit (1)
Yks. 3. p.	tullo ~ tullo (75)	tullee ~ tulle (5) tulleep ~ tullep (2) ----- tuloo (2) tulloop (1) ----- tulee ~ tule (25) tulep ~ tuleep (51)	tul ~ tuli (655)	tulis (3) tulli (16)
Mon. 1. p.	tulem ~ tuleme ~ tulemma ~ tulemme (24)		tulim ~ tulima ~ tulime ~ tulimma ~ tulimme ~ tulimmo ~ tulimo (278)	
Mon. 2. p.	tuletta ~ tulette (8)		tulitta ~ tulitte ~ tulit (11)	
Mon. 3. p.	tulloot ~ tullot ~ tulloovat (23)	tullet (1) ----- tulevat (23)	tullit ~ tulliit (90)	tulit ~ tuliit (56) tulivat (57)

Poikkeamat jakautuvat erilaisiksi tyypeiksi: joskus muodosta puuttuu labiaalistuminen, vaikka geminaatio on säilynyt (*tullee, männee*), joskus taas geminaatio puuttuu mutta vartalovokaali on labiaalistunut (*tuloo*). Joskus molemmat vaihtelut ovat jääneet pois (*tulee ~ tulep, menee*), ja tällöin muotojen mallina voi olla suomen yleiskieli tai viro. Monikon 3. persoonan preesensmuodoissa äännevaihtelut jäävät pois silloin, kun muodossa on *vAt*-päätte; tällöin mallina voivat jälleen olla sekä suomen yleiskieli että viro. Lisäksi molempien verbien taivutuksessa on muutamissa tapauksissa geminaatiota 1. ja 2. persoonan muodoissa sekä imperfektin yksikön 3. persoonassa, joihin se ei inkerinsuomessa kuulu (*tullin, tullit, tulli; männin, männi*). Nämä muodot ovat kaksitulkintaisia:

ne voivat aiheutua inkerinsuomen yleisgeminan toteutumisesta alkuperäisestä poikkeavassa äänneympäristössä (lyhyen vokaalin edellä), mutta mallina on voinut olla myös viron etelämurteissa esiintyvä suomen geminaation tapainen äännevaihtelu (Riionheimo 2007: 245–246).

ASETELMA 5b. Mennä-verbin preesens- ja imperfektimuodot frekvenssineen

<i>mennä</i>	preesens		imperfekti	
	alkuperäiset	muuttuneet	alkuperäiset	muuttuneet
Yks. 1. p.	menen ~ meen ~ mänen ~ mään (16)		meni ~ menin ~ mäni ~ mänin (43)	männin (1) mänsin (1)
Yks. 2. p.	menet ~ mänet (4)		menit ~ mänit (3)	
Yks. 3. p.	mennöö ~ mennö ~ männöö ~ männö (18)	männee (1) ----- menee (13) mäneep (1)	men ~ meni ~ män ~ mäni (94)	männi (1) ----- mäns (1)
Mon. 1. p.	mänem ~ mänemme ~ mänemmä (4)		menim ~ menime ~ menimme ~ menimmä ~ mänim ~ mänime ~ mänimme ~ mänimmä (43)	
Mon. 2. p.	menette ~ mänet (3)			
Mon. 3. p.	mennööt ~ männööt (9)	menet (1) menevät (2)	menniit ~ männiit ~ männit ~ (22)	männiivät (1) ----- menit ~ mänit ~ mäniit (11) menivät ~ mäniivät (7)

Verbityypin *jakaa* taivutuksessa ilmenevät vartalovokaalin kato, astevaihtelu ja yleisgeminatio. Tämän tyyppin verbeistä vain *pitää* on aineistossa tarpeeksi suurtaajuinen paradigman tarkastelua varten (ks. asetelmaa 6). Verbin vironkielistä vastinetta *pidama* taivutetaan imperfektissä nesessiiviverbinä (merkityksessä ‘täytyä’) *i*-tunnuksen ja muissa merkityksissä *si*-tunnuksen avulla, ja viron *si*-imperfektin olemassaolo on ehkä syynä siihen, että inkerinsuomen aineistossakin on jonkin veran *si*-imperfektejä (*pitäsin, pitäs, pitäsimme, pitäsiit*). Tällöin vartalovokaali on säilynyt, minkä ansiosta preesens- ja imperfektivartalot ovat yhdenmukaisempia, ja lisäksi kaikki imperfektin persoonamuodot ovat vahva-asteisia eli vartaloltaan samanlaisia. Persoonamuotojen välisiä eroja tasoittavat eräät muutkin muutokset.

ASETELMA 6. Pitää-verbin preesens- ja imperfektimuodot frekvensseineen

<i>pitää</i>	preesens		imperfekti	
	alkuperäiset	muuttuneet	alkuperäiset	muuttuneet
Yks. 1. p.	piän ~ peän (3)	pitän (1)	piin (1)	pitin (22) ----- pitäsin (1)
Yks. 2. p.	piät ~ peat (6)			pitit (10)
Yks. 3. p.	<u>pi</u> tää ~ <u>pi</u> tä (66)	pitää ~ pitä (9) pitäp (1) ----- piäp ~ peäp (29)	piti ~ pit (181)	pitäsi ~ pitäs (7)
Mon. 1. p.	piäm ~ piämmä ~ piämä (3)		pitimme ~ pitime ~ pitim (29)	pitäsimme ~ pitäsime ~ pitäsim (3) ----- pitisimme (1)
Mon. 2. p.	piätte ~ piättä ~ piette ~ piät (7)	pitätte (1)		
Mon. 3. p.	<u>pi</u> täät (1)	pitävät (1) ----- peävät ~ piävät (3)	<u>pi</u> tiit ~ <u>pi</u> tit (23)	pitivät (4) pitit (6) ----- pitäsiit ~ pitäsit (7)

Ensinnäkin preesensin 3. persoonassa on viroa muistuttavia heikkoasteisia muotoja (*piäp* ~ *peäp*, *peävät* ~ *piävät*) ja toiseksi imperfektissä on 1. ja 2. persoonassa runsaasti vahva-asteisia *i*-imperfektimuotoja (*pitin*, *pitit*); molemmissa tapauksissa asteyleistyksen suunta on samanlainen kuin virossa. Huomiota kiinnittävät muutamat *t*:lliset muodot preesensin 1. ja 2. persoonassa (*pitän*, *pitätte*), mutta nämä eivät välttämättä ole vahva-asteisia muotoja, vaan *t* saattaa olla tulosta suomen yleiskielen mukaisen *d*:n tavoittelusta. Lisäksi aineistossa on jonkin verran preesensmuotoja, jotka ovat muuten inkerinsuomen alkuperäisen verbintaivutuksen mukaisia mutta joissa yleisgemaatio on tasoittunut (*pitää*).

Tyypille *lukea* ovat ominaisia vartalovokaalin kato, astevaihtelu, yleisgemaatio ja labiaalistuminen. Tästä tyypistä tarkasteltavana ovat suurtaajuinen *tehdä*, jonka vironkielinen vastine taipuu *i*-imperfektissä, ja harvinaisempi *lukea*, jolla on virossa *si*-imperfektin mukaan taipuva vastine (ks. asetelmia 7a ja 7b). Vartalovokaalin säilymistä esiintyy *lukea*-verbin *si*-tunnuksisissa imperfektimuodoissa (*lukesin*, *lukesit*) ja kerran lipsahduksenomaisesti *i*-imperfektissä (*luveimme*). *Tehdä*-verbin imperfektissä vastaavia muotoja ei ole, vaan jos verbiä on taivutettu *si*-tunnuksen avulla, tunnus on liitetty *i*-tunnuksisen imperfektivartalon perään (*tekis*, *tekisimme*). Labiaalistuminen on muutamissa tapauksissa tasoittunut preesensin yksikön 3. persoonassa; joskus gemaatio on silti säilynyt (*tekkee*) mutta usein myös gemaatio on samalla tasoittunut (*tekee*, *lukee*). Lisäksi monikon 3. persoonan muodoissa on jonkin verran *vAt*-päätteisiä muotoja (*tekevät*, *tekivät*; *lukivat*), joissa äännevaihtelut eivät pääse toteutumaan. Astevaihtelu käyttäytyy kahtalaisesti: yhtäältä ilmenee viron kielen mukaisia muutoksia eli jonkin verran preesensmuotojen heikkoasteisuutta (*tee* ~ *teep* ~ *tiep*, *luvep*) ja runsaasti vahvan asteen yleistymistä imperfektissä (*tekin*, *tekimme*, *lukin*), mutta toisaalta preesensin 1. ja 2. persoonassa esiintyy joitain virosta poikkeavia vahvaasteisia muotoja (*teken*, *tekemme*), jotka saattavat osoittaa pyrkimystä yhdenmukaistaa preesensparadigmoja astevaihtelusta luopumalla.

ASETELMA 7a. Tehdä-verbin *presens-* ja *imperfektimuodot frekvensseineen*

<i>tehdä</i>	presens		imperfekti	
	alkuperäiset	muuttuneet	alkuperäiset	muuttuneet
Yks. 1. p.	teen ~ tien (13)	teken (1)	tein (9)	tekin (29)
Yks. 2. p.	teet ~ tiet (11)			tekit (4)
Yks. 3. p.	tekköö ~ tekkö (5)	tekee ~ tekke (2) ----- tekee (3) tekep (1) ----- tee (1) teep ~ tiep (5)	tek ~ teki (57)	tekis (1) tekkis (2)
Mon. 1. p.	tiemme (2)	tekeme ~ tekemme (3)	teimme ~ teime ~ teim (4)	tekimme ~ tekime ~ tekim (42) ----- tekisimme ~ tekisim (2)
Mon. 2. p.	tiette (2)			tekitte (2)
Mon. 3. p.	tekkööt (4)	teevät ~ tievät (4) ----- tekevät (2) tehevät (1)	tekkiit ~ tekkit (28)	tekiit ~ tekit (11) tekivät (15)

ASETELMA 7b. Lukea-verbin *presens-* ja *imperfektimuodot frekvensseineen*

<i>lukea</i>	presens		imperfekti	
	alkuperäiset	muuttuneet	alkuperäiset	muuttuneet
Yks. 1. p.	luen ~ luven (17)		luin ~ luvin ~ lui (10)	lukesin (3) ----- lukin (2)
Yks. 2. p.	luvet ~ luve (4)			lukesit (1)
Yks. 3. p.	lukkoo (5)	lukee (1) ----- luvep (3)	luki (2)	lukes (1) ----- luvi (1)
Mon. 1. p.	lueme ~ luvemma (2)		luimme ~ luvim ~ luvimma (3)	luveimme (1)
Mon. 2. p.				
Mon. 3. p.	lukkoot (1)		lukkiit (1)	lukivat (1)

Verbityypin *kulkea* ominaisuuksiin kuuluvat vartalovokaalin kato, astevaihtelu ja labiaalistuminen. Tämän tyyppin verbeistä ainoa tarpeeksi suurtaajuinen on *lähteä*, jonka paradigma on inkerinsuomessa poikkeuksellinen: verbin imperfektimuodot ovat *läksi*-vartaloisia. Asetelma 8 osoittaa, että aineistossa ilmenee muutamassa tapauksessa pyrkimystä pois *läksi*-vartaloisista imperfekteistä (*lähtin*, *lähti*, *lähtimme*) eli preesens- ja imperfektivartaloiden yhdenmukaistumista. Labiaalistuminen jää preesensissä joskus toteutumatta (*lähtee*, *lähteet*), ja usein tällaiset muodot ovat viron kielen kaltaisia eli heikkoasteisia (*lähep*, *lähevät*; tähän voidaan laskea myös viron lyhentymämuotojen tapaiset *lähme* ja *lähvät*). Astevaihtelun suhteen suunta on siis samanlainen kuin edellä käsitellyissä verbeissä: heikkoasteisuutta esiintyy preesensin 3. persoonan muodoissa. Poikkeavia *t*:llisiä muotoja on 1. ja 2. persoonassa (*lähten*, *lähtemme*, *lähtin*, *lähtimme*), mutta näissä selityksenä voi olla myös suomen yleiskielen *d*:llisen ääntämyksen tavoittelu.

ASETELMA 8. Lähteä-verbin preesens- ja imperfektimuodot frekvensseineen

<i>lähteä</i>	preesens		imperfekti	
	alkuperäiset	muuttuneet	alkuperäiset	muuttuneet
Yks. 1. p.	lähen ~ lähän (38)	lähten (4)	läksin ~ läksi (259)	lähtin (3)
Yks. 2. p.	lähet ~ lähät (31)	lähtet (2)	läksit (7)	
Yks. 3. p.	lähtöö ~ lähtö (11)	lähtee ~ lähte (3) lähep ~ lähäp (18)	läksi ~ läks (416)	lähti (5) läksis (3)
Mon. 1. p.	lähemme ~ läheme ~ lähem ~ lähämä ~ lähäm (17)	lähtemme ~ lähtem (5) lähme (11)	läksimme ~ läksimmä ~ läksimmö ~ läksim ~ läksime ~ läksimä (223)	lähtimme (3) lähimme (1)
Mon. 2. p.	lähette ~ lähettä ~ lähätte (6)			
Mon. 3. p.	lähtööt (2)	lähteet (2) lähet (1) lähevät (4) lähvät (2)	läksiit ~ läksit (120)	läksivät ~ läksiivät (7)

Lopuksi otan vielä esille verbityypin *tietää*, jonka taivutukseen kuuluvat astevaihtelu, vartalovokaalin kato ja *t ~ s* -vaihtelu. Tämän tyyppin verbit eivät ole aineistossa kovin suurtaajuisia, joten myös tässä tarkasteltujen verbien *tietää* ja *löytää* paradigmoissa on aukkoja (ks. asetelmia 9a ja 9b). Näiden verbien keskeisin ominaispiirre on *t ~ s* -vaihtelu preesens- ja imperfektimuotojen välillä, ja muutamat aineistossa esiintyvät vahvaan vokaalivartaloon pohjautuvat *si*-imperfektin muodot (*tietäsin*, *tietäs*; *löytäsin*, *löytäsimme*) voivat olla merkkejä siitä, että puhujat pyrkivät käyttämään imperfektissä samanlaista vartaloa kuin preesensissä; *si*-imperfekteissä jään jätettyinä kaikki verbityypille muuten ominaiset äännevaihtelut. Toinen muutostendenssi on samansuuntainen kuin muillakin astevaihteluverbeillä: preesensin 3. persoonassa esiintyy viron aiheuttamaa heikkoasteisuutta (*tie ~ teap*, *tievät*, *leiap*). Yksikön 1. persoonien poikkeukselliset *t*:lliset muodot (*tietän*, *löytän*) voivat olla tässäkin tapauksessa joko poikkeuksellista vahva-asteisuutta tai suomen yleiskielen *d*:n tavoittelua.

ASETELMA 9a. Tietää-verbien preesens- ja imperfektimuodot frekvensseineen

<i>tietää</i>	preesens		imperfekti	
	alkuperäiset	muuttuneet	alkuperäiset	muuttuneet
Yks. 1. p.	tijjän ~ tiän ~ tijjen ~ tiän ~ tien (9) tean ~ tea (2)	tietän (13)	tie <u>s</u> in (9)	tietäsin (1)
Yks. 2. p.	tijjät ~ tiiät ~ tiät (46)	teat ~ teät (7) tiet (5)		
Yks. 3. p.	tietää ~ tietä (9)	tie (1) ----- teap (1)	tie <u>s</u> i ~ tie <u>s</u> (12)	tietäs (1)
Mon. 1. p.	tiäme ~ tiäm (2)		tie <u>s</u> imme ~ tie <u>s</u> im (4)	tietäsimme (1)
Mon. 2. p.	tiätte ~ tiäte ~ tieätte ~ tiiätte ~ tiiättä (10) teatte (2)			
Mon. 3. p.	tietäät (1)	tievät (1)	tie <u>s</u> iit ~ tie <u>s</u> it (6)	tie <u>s</u> ivät ~ tie <u>s</u> sivät (3)

ASETELMA 9b. Löytää-verbin preesens- ja imperfektimuodot frekvensseineen

löytää	preesens		imperfekti	
	alkuperäiset	muuttuneet	alkuperäiset	muuttuneet
Yks. 1. p.	löyvän (1)	löytän (2)	löysin (9)	löytäsin (1)
Yks. 2. p.		leiat (1)	löysit	
Yks. 3. p.	löytää (2)	leiap (1)	löysi ~ löys (8)	löytiis (1)
Mon. 1. p.	löyvämme (1)		löysimme ~ löysime (4)	löytäsimme (1)
Mon. 2. p.	löyvätte (1)			
Mon. 3. p.			löysiit ~ löysit (2)	

Yhteenvedon voidaan ensinnäkin todeta, että edellä kuvattujen verbien taivutuksessa esiintyy jonkin verran sellaisia muutoksia, jotka johtavat preesens- ja imperfektivartaloiden yhdenmukaistumiseen. Tällaisia tapauksia ovat vokaalivartaloon perustuvat *si*-imperfektit, joissa jää toteutumatta vartalovokaalin kato ja vartalon *t:n* muuttuminen *s:ksi*. *si*-imperfektiä esiintyy lähinnä silloin, kun verbillä on virossa *si*-imperfektissä taipuva vastine, ja jos muilla verbeillä on *si*-tunnuksisia imperfektejä, tunnus liittyy niissä alkuperäisen *i*-tunnuksen perään ja vokaalinvaihtelu säilyy. Toisensuuntaista preesensia ja imperfektiä yhtenäistävästä tendenssistä ilmenee *lähteä*-verbin taivutuksessa, kun muutamissa tapauksissa käytetään (suomen yleiskielen mukaista) vokaalivartaloon perustuvaa *i*-imperfektiä (esim. *lähti*). Tällaiset poikkeamat ovat kuitenkin aineistossa harvinaisia, ja preesens- ja imperfektiparadigmojen väliset äänneelliset erot eivät vaikuta sellaiselta kompleksisuudelta, joka olisi tässä kontakti- ja attritiotilanteessa erityisen altis yksinkertaistumiselle.

Toisena tarkastelukohteena ovat tässä luvussa olleet persoonamuotojen väliset erot, joita aiheuttavat inkerinsuomessa yhtäältä 3. persoonassa toteutuvat yleisgemmaatio ja labiaalistuminen ja toisaalta 1. ja 2. persoonassa näkyvä astevaihteluberbien heikkoasteisuus. Aineisto osoittaa selvästi, että sekä gemmaatio että labiaalistuminen ovat suhteellisen alttiita muutoksille, sillä kaikilla niillä verbeillä, joiden taivutukseen ne

kuuluvat, esiintyy tasoittuneita muotoja. Joskus pois jää labiaalistuminen, joskus yleisgeminatio, joskus taas molemmat näistä vaihteluista. Molemmat vaihtelut jäävät toteutumatta myös silloin, kun puhuja käyttää inkerinsuomesta poikkeavaa persoonapäätettä (yksikön 3. persoonassa *-p* ja monikon 3. persoonassa *-vAt*). Tasoittuminen johtaa persoonaparadigmojen yhdenmukaistumiseen, mutta ei ole selvää, motivoiko muutosta yksinkertaistuminen vai se, että nämä vaihtelut puuttuvat kahdesta inkerinsuomeen vaikuttaneesta kielimuodosta, suomen yleiskielestä ja virosta.

Astevaihteluverbeillä ilmenee aineistossa kahdenlaisia muutoksia. Ensinnäkin kaikilla käsitellyillä verbeillä näkyy astevaihtelun tasoittumista persoonamuodoittain viron kielen mallin mukaisesti siten, että preesensissä alun perin vahva-asteiset 3. persoonien muodot esiintyvät heikkoasteisina ja imperfektissä alun perin heikkoasteiset 1. ja 2. persoonat vahva-asteisina. Verbeillä *pitää* ja *tehdä* vahva-asteisuus on imperfektissä huomattavan yleistä, ja näillä verbeillä tendenssi kohti vahva-asteisuutta on ehkä ollut idullaan jo vanhoissa inkerinsuomen murteissa (Riionheimo 2007: 234). Astevaihtelun tasoittuminen vahvan asteen suuntaan on näistä muutoksista odotuksenmukaisempi, ja koska vastaavaa tasoittumista ilmenee jonkin verran myös preesensin 1. ja 2. muodoissa, se voi ainakin osittain osoittaa kielensisäistä yksinkertaistumistendenssiä. Heikon asteen yleistyminen on yllättävämpää ja selvästikin viron kielen aiheuttamaa, mutta sekin voidaan tulkita persoonaparadigmoja yksinkertaistavaksi muutokseksi.

5. Lopuksi

Tämän artikkelin lähtökohtana ovat olleet seuraavat aikaisemman tutkimuksen oletukset: 1) vähemmistökielen ja enemmistökielen välillä voi tapahtua negatiivista lainaamista eli sellaisten vähemmistökielen piirteiden karsiutumista, joilla ei ole vastinetta enemmistökielellä (Dorian 2006), 2) yksilön ensikielen attritio voi johtaa piirteiden tai elementtien reduktioon tai yksinkertaistumiseen (Schmid 2011) ja 3) suomen

morfologisessa järjestelmässä altteimpia muutoksille ovat sellaiset paradigmat, joissa on eniten morfofonologisia vaihteluita (Paunonen 2003: 208). Tutkimuksessani olen testannut näitä oletuksia aineistossa, joka on peräisin Viroon toisen maailmansodan jälkeen asettuneilta ja äidinkielen attritiota kokeneilta inkerinsuomalaisilta. Tarkasteltavana on ollut preesens- ja imperfektitaivutus, ja luvussa 3 esittämäni kuvaus on osoittanut, että inkerinsuomen preesens- ja imperfektiparadigmat ovat huomattavasti viron vastaavia paradigmoja kompleksisemmat. Näihin paradigmoihin voi katsoa kohdistuvan yksinkertaistumisaineita sekä dominoivan kielen että inkerinsuomen attrition suunnasta.

Aiempi tutkimukseni on osoittanut, että kokonaisuudessaan morfofonologiset vaihtelut ovat säilyneet hyvin Viron inkerinsuomalaisten puhumassa suomessa ja että havaittavissa on vain hajanaisia yksinkertaistumiseen johtavia muutoksia ja tasoittumisia (Riionheimo 2013). Tulokset ovat tukeneet attritiotutkimuksessa 2000-luvulla esitettyä oletusta siitä, että kun kompleksinen morfologia on omaksuttu lapsuuden kielenomaksumisen aikana osana äidinkieltä, se säilyy myös kieli-kontakti- ja attritiotilanteissa huomattavan hyvin (ks. esim. Schmid 2002). Tämä taas viittaa siihen, että attritiossa tapahtuva yksinkertaistuminen koskee ilmeisesti enemmän muita kieliopin osia kuin morfologiaa. Toisaalta tulokset osoittavat myös, että inkerinsuomen kompleksinen verbimorfologia ei kovin herkästi mukaudu viron näiltä osin yksinkertaisempaan taivutukseen, vaikka viro on ollut informanttien elämässä vuosikymmenten ajan hallitseva kieli.

Tässä artikkelissa esittämäni analyysi syventää aikaisempia kuvauksiani Viron inkerinsuomalaisten verbintaivutuksesta ja antaa yksityiskohtaisemman kuvan kompleksisten verbien käyttäytymisestä tässä kielikontaktissa. Kaikkein kompleksisimpien paradigmojen tarkempi analyysi paljastaa, että näiden verbien käytössä todellakin ilmenee jonkin verran muutoksia, joita on mahdollista pitää paradigmaa yksinkertaistavina. Verbikohtainen analyysi on siis eräänlainen täydentävä menetelmä, joka kertoo kontaktin lopputuloksesta osittain erilaisia asioita kuin yksittäisiin morfofonologisiin vaihteluihin keskittyvä

tarkastelu. Vaikka inkerinsuomen morfofonologinen kompleksisuus näyttää yleisesti ottaen säilyneen varsin hyvin, pitää oletus kompleksimpien paradigmojen muutosalttiudesta tämän artikkelin perusteella ainakin osittain paikkansa. Useimmat yksinkertaistumisilta näyttävät muutokset ovat samalla viron kielen mukaisia, joten on vaikeaa ja jopa mahdotonta arvioida, onko poikkeamien takana pyrkimys kohti yksinkertaisempaa paradigmaa vai viron kielen tarjoama suomesta poikkeava malli. Lähisukukielten välisessä kontaktissa monet muutokset ovat väistämättä monilähtöisiä.

Lopuksi on vielä korostettava, että kuten edellä käsitellyt esimerkki-paradigmatkin osoittavat, autenttisesta puheesta koottu aineisto sisältää hyvin paljon variaatiota. Inkerinsuomalaisten kielikontakti on johtanut murteen hajoamiseen toisistaan paljonkin poikkeaviksi idiolekteiksi, ja myös yksittäisten puhujien tuotoksissa voi olla paljon vaihtelua. Siksi aineistossa ilmeneviä yksinkertaistumisia on syytä pitää enemmänkin yksittäistapauksina kuin merkkeinä koko kielisysteemin uudenlaisesta jäsentymisestä.

Kiitokset

Kiitän artikkelin ensimmäisen version nimettömiä arvioijia heidän antamastaan hyödyllisestä palautteesta. Tutkimus on valmistunut Suomen Akatemian tutkijatohtorin hankkeen (nro 132540) aikana.

Lähteet

- Anttila, Raimo 1974. Allomorfiin semiotiikkaa. – *Virittäjä* 78, 331–337.
- Dahl, Östen 2004. *The Growth and Maintenance of Linguistic Complexity*. Amsterdam: John Benjamins.
- Dorian, Nancy C. 2006. Negative borrowing in an indigenous-language shift to the dominant national language. – *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 9 (5), 557–577. <http://dx.doi.org/10.2167/beb380.0>
- EKG I 1995 = Mati Ereht, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1995. *Eesti keele grammatika I*.

- Morfologia, sõnamoodustus. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut.
- Karlsson, Fred, Matti Miestamo, Kaius Sinnemäki 2008. Introduction: The problem of language complexity. – Matti Miestamo, Kaius Sinnemäki, Fred Karlsson (Eds.). *Language Complexity. Typology, Contact, Change*. Amsterdam: John Benjamins, VII–XIV.
- Kusters, Wouter 2003. *Linguistic Complexity. The Influence of Social Change on Verbal Inflection*. Utrecht: LOT.
- McWhorter, John H. 2008. Why does a language undress? Strange cases in Indonesia. – Matti Miestamo, Kaius Sinnemäki, Fred Karlsson (Eds.). *Language Complexity. Typology, Contact, Change*. Amsterdam: John Benjamins, 167–190.
- Miestamo, Matti 2008. Grammatical complexity in a cross-linguistic perspective. – Matti Miestamo, Kaius Sinnemäki, Fred Karlsson (Eds.). *Language Complexity. Typology, Contact, Change*. Amsterdam: John Benjamins, 23–41.
- Montrul, Silvina 2010. Current issues in heritage language acquisition. – *Annual Review of Applied Linguistics* 30, 3–23. <http://dx.doi.org/10.1017/S0267190510000103>
- Paunonen, Heikki 1976. Allomorfiiden dynamiikkaa. – *Virittäjä* 80, 82–107.
- Paunonen, Heikki 2003. Suomen kielen morfologisista muutosmekanismeista. – Lea Laitinen, Hanna Lappalainen, Päivi Markkola, Johanna Vaattovaara (Toim.). *Muotojen mieli. Kirjoituksia morfologiasta ja variaatiosta*. *Kieli* 15. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, 187–248.
- Porkka, Volmari 1885. *Ueber den Ingrischen Dialekt mit Berücksichtigung der übrigen finnisch-ingermanländischen Dialekte*. Helsingfors: J. C. Frenckell & Sohn.
- Remes, Hannu 1983. *Viron kielioppi*. Porvoo: WSOY.
- Remes, Hannu 2009. Muodot kontrastissa. Suomen ja viron vertailevaa taivutus-typologiaa. *Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora* 90. Oulu: Oulun yliopisto.
- Riionheimo, Helka 2007. Muutoksen monet juuret. Oman ja vieraan risteytyminen Viron inkerinsuomalaisen imperfektinmuodostuksessa. SKS:n toimituksia 1107. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Riionheimo, Helka 2013. Inkerinsuomen verbimorfologia kielikontaktissa ja attritiiossa. – Kimmo Granqvist, Päivi Rainò (Toim.). *Rapautuva kieli. Kirjoituksia vähemmistökielten kulumisesta ja kadosta*. SKS:n toimituksia 1404. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 37–75.

- Ruoppila, Veikko 1955. Äyrämöismurteiden äännehistoria. SKS:n toimituksia 245. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Schmid, Monika S. 2002. First Language Attrition, Use and Maintenance. The Case of German Jews in Anglophone Countries. Studies in Bilingualism 24. Amsterdam: John Benjamins
- Schmid, Monika S. 2011. Language Attrition. Key Topics in Sociolinguistics. Cambridge: Cambridge University Press. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511852046>
- Trudgill, Peter 2011. Sociolinguistic Typology. Social Determinants of Linguistic Complexity. Oxford: Oxford University Press.

Helka Riionheimo

Itä-Suomen yliopisto, Filosofinen tiedekunta
Humanistinen osasto, suomen kieli ja kulttuuritieteet
PL 111
FI-80101 Joensuu, Finland
helka.riionheimo@uef.fi

Paradigmatic complexity in the contact between Ingrian Finnish and Estonian

HELKA RIIONHEIMO

University of Eastern Finland

This article examines the maintenance of the paradigmatic complexity of Finnish verb inflection in a contact between two Finnic languages, Finnish (the Ingrian Finnish dialect) and Estonian. Here, paradigmatic complexity refers to the intricate paradigms in which historical sound changes have produced phonological differences between the paradigm members. The Ingrian Finnish and Estonian present and past tense paradigms of verb inflection are compared with each other, showing that Finnish inflection is in this respect remarkably complex compared with the Estonian inflection. On the basis of this comparison, five most complex verb types are chosen for closer analysis. The results show that even though the complexity is to a large extent maintained in the interview data, there are also signs of simplification, indicating that complex paradigms are susceptible to change. It has to be noted, however, that the simplification tendencies mostly coincide with influence from Estonian.

Keywords: morphology; morphophonology; complexity; paradigmatic; simplification; language contact; verb inflection; Ingrian Finnish; Finnish; Estonian